

"आमचं गाव, आमचा विकास"
उपक्रमांतर्गत सन २०२१-२२ या
वर्षाचा वार्षिक ग्रामपंचायत विकास
आराखडा तयार करणेबाबत.

**महाराष्ट्र शासन
ग्राम विकास विभाग**

शासन निर्णय क्रमांक: जीपीडीपी- २०२०/ प्र.क्र.३९ / पं.रा.६

२५, मर्झबान पथ, बांधकाम भवन, मुंबई-४००००९.

तारीख: २१ सप्टेंबर, २०२०

वाचा :-

- १) शासन निर्णय क्रमांक: जीपीडीपी-२०१५/ प्र.क्र.३८/ पं.रा-६, ग्राम विकास विभाग, दि. ०४ नोव्हेंबर, २०१५
- २) ग्राम विकास विभागाकडील पत्र क्र. जीपीडीपी २०१५/प्रक्र.३८/पं.रा.-६, दि. ८ जून, २०१६
- ३) शासन निर्णय क्रमांक: जीपीडीपी २०१७/प्र.क्र.५१/पं.रा.६, ग्राम विकास विभाग, दिनांक ०२ फेब्रुवारी, २०१८
- ४) शासन निर्णय क्रमांक: जीपीडीपी २०१८/प्र.क्र.५१/पं.रा.६, ग्राम विकास विभाग, दिनांक ०६ सप्टेंबर, २०१८
- ५) शासन निर्णय क्रमांक: जीपीडीपी २०१९/प्र.क्र.३८/पं.रा.६, ग्राम विकास विभाग, दिनांक २९ मे, २०१९
- ६) शासन पत्र क्र. जीपीडीपी - २०२०/ प्र.क्र.३९/प.रा. ६ दि. १९ मे, २०२०
- ७) शासन निर्णय क्रमांक: पंविआ-२०२०/प्र.क्र.५९/वित्त-४, ग्राम विकास विभाग, दिनांक २६ जून, २०२० अन्वये निर्गमित केलेल्या पंधराव्या केंद्रिय वित्त आयोगांतर्गत मार्गदर्शक सूचना
- ८) पंचायतीराज मंत्रालय भारत सरकार यांचेकडील पत्र क्र. M-११०१५/१५९/२०१९-CB, दि. १८ ऑगस्ट, २०२०

शासन निर्णय:-

"आमचं गाव, आमचा विकास" उपक्रमांतर्गत मार्गदर्शक सूचना व शासनाने संदर्भीय शासन निर्णयान्वये दिलेल्या पूरक मार्गदर्शक सूचनांनुसार राज्यातील सर्व ग्रामपंचायतींनी सबकी योजना सबका विकास मोहिमे अंतर्गत सन २०२०-२१ या वर्षाचा वार्षिक व २०२० ते २०२५ या पाच वर्षांचा पंचवार्षिक आराखडा तयार करून अपलोड केला. त्यानंतर केंद्र शासनाने पंधराव्या वित्त आयोगाच्या अहवालानुसार वित्त आयोगाच्या प्राप्त होणा-या एकूण निधीपैकी ५०% अबंध निधी व ५०% बंधीत निधी

विचारात घेवून सन २०२०-२१ चे वार्षिक आराखडे सुधारीत करण्याच्या सूचना निर्गमित केल्या. त्यानुसार राज्यातील सर्व ग्रामपंचायतींनी सन २०२०-२१ चे ग्रामपंचायत विकास आराखडे सुधारीत करून ई-ग्राम स्वराज या वेबपोर्टलवर अपलोड केलेले आहेत. या आराखड्यांना ग्रामपंचायतींनी मंजूरी दिलेली आहे. जेव्हा ग्रामसभा आयोजित करण्यात येतील, तेव्हा हे आराखडे ग्रामसभेसमोर सादर करून मान्यता घेणे गरजेचे आहे.

'आमचं गाव, आमचा विकास' उपक्रमांतर्गत संदर्भ क्र. १ ते ४ आणि ६ व ७ मधील शासन निर्णय / पत्रान्वये निर्गमित केलेल्या मार्गदर्शक सूचना, याबाबत केंद्र शासनाने सूचित केलेल्या बाबी, १५ व्या वित्त आयोगाच्या अंमलबजावणी विषयी राज्य शासनाने निर्गमित केलेल्या सूचना आणि खालील पूरक मार्गदर्शक सूचना विचारात घेवून सन २०२१- २२ चा वार्षिक ग्रामपंचायत विकास आराखडा अंतीम करणेबाबत कार्यवाही करावयाची आहे.

१) आमचं गाव आमचा विकास उपक्रमांतर्गत ग्रामपंचायतींचा वार्षिक ग्रामपंचायत विकास आराखडा तयार करताना शासनाच्या संदर्भ क्र. १ मधील दिनांक ०४ नोव्हेंबर, २०१५ रोजीच्या शासन निर्णयात नमुद केल्याप्रमाणे ग्रामपंचायतींनी खालील निधी स्रोत विचारात घ्यावयाचे आहेत.

अ) ग्रामपंचायतींना विविध करांच्या माध्यमातून प्राप्त होणारा निधी. (मालमत्ता कर, पाणी कर व ग्राम निधी इत्यादी)..

आ) राज्य शासनाकडून प्राप्त होणारा महसूली हिस्सा. (उदा. जमीन महसूल उपकर, मुद्रांक शुल्क अनुदान, इत्यादी.)

इ) महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना अंतर्गत विकास कामांसाठी प्राप्त होणारा निधी.

इ) १५ व्या वित्त आयोगाचा निधी

ई) स्वच्छ भारत अभियान अंतर्गत ग्रामपंचायत स्तरावर प्राप्त होणारा निधी.

उ) बक्षिसे व पारितोषिके यांच्या माध्यमातून ग्रामपंचायतींना मिळणारा निधी

ऊ) लोकसहभागातून मिळणारा निधी.

१.१. ग्राम निधी :

ग्राम निधीमध्ये ग्रामपंचायतींना विविध करांच्या माध्यमातून प्राप्त होणारा निधी आणि राज्य शासनाकडून प्राप्त होणारा महसूली हिस्सा यांचा समावेश करण्यात येतो. ग्राम निधीचे अंदाजपत्रक महाराष्ट्र ग्राम पंचायत अधिनियम १९५८ अंतर्गत अंदाजपत्रकाबाबत असलेल्या नियमानुसार करण्यात येते. यामध्ये ग्राम पंचायतीचे स्वतःचे सर्व उत्पन्न विचारात घेऊन, शासनाने निश्चित केलेल्या प्रमाणात ग्राम पंचायतीने करावयाचा प्रशासकिय खर्च, मागासवर्गीयासाठी करावयाची तरतुद, अपंगा साठी तरतुद, महिला व बालकल्याण यासाठी तरतुद करून शिल्लक असलेला निधी गावातील विकास कामासाठी दर्शविण्यात येतो.

आमचं गाव आमचा विकास उपक्रमांतर्गत ग्रामपंचायतीचा वार्षिक ग्रामपंचायत विकास आराखडा तयार करताना ग्राम पंचायतीच्या अंदाजपत्रकामधील विकास कामासाठी दर्शविण्यात आलेला निधीच विचारात घ्यावयाचा आहे,

१.२. महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना अंतर्गत विकास कामांसाठी प्राप्त होणारा निधी :

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजने अंतर्गत मार्गदर्शक सूचना नुसार प्राप्त होणारा निधी आणि कामांचे नियोजन करून आराखडा तयार करायचा असून, त्याची इतर निधीमधुन घेण्यात येणा-या कामे/उपक्रमासमवेत सांगड घालावयाची आहे. या योजनेंतर्गत निधीची उपलब्धता आणि त्या संपूर्ण निधीचे नियोजन करण्याचे सर्व अधिकार ग्राम पंचायतींना असल्यामुळे या सर्व कामांचा समावेश ग्राम पंचायत विकास आराखड्यामध्ये करावयाचा आहे.

१.३. १५ व्या वित्त आयोगाचा निधी :

पंधराव्या वित्त आयोगाच्या शिफारसीनुसार केंद्र शासनाने दिलेल्या सूचनानुसार राज्य शासनाने पंधराव्या वित्त आयोगाच्या निधीच्या नियोजनाबाबत मार्गदर्शक सूचना संदर्भ क्र. ७ अन्वये निर्गमित केलेल्या आहेत. त्यानुसार ग्राम पंचायत निहाय प्राप्त होणारा निधीचा तपशिल संबंधित ग्राम पंचायतींना जिल्हा परिषदे मार्फत कळविण्यात येत असून या निधीचे नियोजन खालीलप्रमाणे करावयाचे आहे.

अ) पंधराव्या वित्त आयोगाच्या प्राप्त होणा-या एकूण निधीच्या ५० % निधी बंधीत स्वरूपाचा असून यामधुन खाली नमुद दोन बाबींसाठी विनियोग करावयाचा आहे.

१. स्वच्छता व हागणदारी मुक्त स्थानिक स्वराज्य संस्थांची देखभाल व दुरुस्ती

२. पेयजल पाणीपुरवठा, जल पुनर्भरण /पावसाच्या पाण्याची साठवण (रेन वॉटर हार्वेस्टिंग), जलपुनर्प्रक्रिया (वॉटर रिसायकलींग)

ब) पंधराव्या वित्त आयोगाच्या प्राप्त होणा-या निधीच्या ५० % निधी अबंधीत स्वरूपाचा असून या निधीमधुन ग्राम पंचायतीच्या निकडीच्या गरजा व आवश्यकतेसाठी ग्रामसभेने निश्चित केलेल्या प्राधान्य क्रमानुसार वापरावयाचा आहे.

क) या ५०% अबंधीत निधीमधुन कामे प्रस्तावीत करताना शासन पत्र क्र. जीपीडीपी - २०२०/ प्र.क्र.३९/प.रा. ६ दि. १९ मे, २०२० मध्ये नमुद केल्याप्रमाणे एकूण ५०% अबंधीत निधीच्या २५ % आरोग्य, शिक्षण व उपजिवीका या उपक्रमासाठी, १० % महिला व बालकल्याण उपक्रमासाठी आणि लोकसंख्येच्या प्रमाणात अनु. जाती/ अनु. जमाती यांच्यासाठी तरतुदी आराखड्यामध्ये करावयाच्या आहेत.

ड)संदर्भ क्र. ७ मधील शासन निर्णयान्वये (मुध्दा क्र. २२) सूचित केल्याप्रमाणे पंचायत राज संस्थांनी प्राप्त निधीपेक्षा जास्त खर्च करू नये व जास्तीचे आर्थिक दायित्व निर्माण न करता नियोजनासाठी वित्त आयोगाच्या प्राप्त होणा-या निधीच्या १.२० पट निधी विचारात घेऊन आराखडा तयार करावयाचा आहे.

१.४. स्वच्छ भारत अभियान अंतर्गत ग्रामपंचायत स्तरावर प्राप्त होणारा निधी:

या अभियानांतर्गत प्राप्त होणा-या निधीचे नियोजन यासंबंधित मार्गदर्शक सूचना विचारात घेऊन करावयाचे आहे. त्यासाठी इतर योजनांशी सांगड घालावी.

१.५. बक्षिसे व पारितोषिके यांच्या माध्यमातून ग्रामपंचायतींना मिळणारा निधी:

सदरचा निधी गावाच्या विकास कामांसाठी असल्याने त्याचे नियोजन, या रक्कमा वितरीत करताना शासनाने दिलेल्या सूचना विचारात घेऊन करावे. या निधीची सांगड इतर योजनांमधील कामांशी घालावी.

१.६. लोकसहभागातून मिळणारा निधी:

अ) लोकसहभाग, वर्गणी, देणग्या इ. मधुन प्राप्त होणारा निधी विविध कामे, उपक्रम, कार्यक्रमांशी सांगड घालून नियोजन करावे.

ब) गावातील विविध गरजा आणि निकडी भागवण्यासाठी निधी बरोबरच लोकसहभाग आवश्यक आहे.त्यासाठी वार्षिक आराखडा तयार करताना कोणकोणत्या बाबी, उपक्रम व कामामध्ये लोकसहभाग घेण्यात येणार आहे याचे नियोजन ग्रामसभेमध्ये करावयाचे आहे. आराखड्यामध्ये लोकसहभागातून व विना खर्चाची कामे यांची स्वतंत्र यादी दर्शविण्यात यावी.

२. याबाबत शासनाकडील पत्र जा.क्र.जीपीडीपी २०१५/प्र.क्र.३८/पंरा दि.०८ जून, २०१६ अन्वये स्पष्टीकरण करण्यात आल्याप्रमाणे ग्राम पंचायतींना उपलब्ध असलेल्या श्रोतातून प्राप्त होणा-या निधीमध्ये वाढ (दुप्पट वा दिडपट) न करता मूळ तरतूदीनुसार आराखडा तयार करण्यात यावा. फक्त १५ व्या वित्त आयोगांतर्गत उपलब्ध होणा-या निधीच्या १.२० पट निधी वार्षिक आराखडा तयार करतांना विचारात घेण्यात यावा. त्याचप्रमाणे वित्त आयोगांतर्गत अपेक्षित निधीमधून हाती घेतलेल्या अपूर्ण कामांसाठी आवश्यक तरतूद वजा करून उर्वरित निधीच्या १.२० पट निधी वार्षिक आराखडे तयार करतांना विचारात घ्यावा. यासाठी 'आमचं गाव, आमचा विकास' उपक्रमांतर्गत संदर्भ क्र. १ ते ४ मधील शासन निर्णय / पत्रान्वये निर्गमित केलेल्या मार्गदर्शक सूचना आणि खालील पूरक मार्गदर्शक सूचना विचारात घ्यावयाच्या आहेत.

३. राज्य शासनाच्या विविध विभागांचा सहभाग, विविध विभागांमार्फत ग्रामपंचायत क्षेत्रामध्ये राबविण्यात येत असलेल्या केंद्र व राज्य शासनाच्या विकास योजनांचे अभिसरण करून ग्रामपंचायत विकास आराखडा तयार करावयाचा आहे.

४. ग्राम सभा नियोजन

४.१. ग्राम पंचायत विकास आराखडा तयार करण्यासाठी ग्राम पंचायतीने ग्राम सभा आयोजित करावयाची असून या ग्रामसभा आणि आराखडा तयार करण्याची प्रक्रिया सुरळीत, यशस्वी, पारदर्शकतेने व नियोजित पध्दतीने पार पाडण्यासाठी - पंचायत समिती मतदार संघ (गण) हा नियोजन घटक म्हणून निश्चित करण्यात आलेला आहे. मुख्य कार्यकारी अधिकारी यांनी जिल्ह्यातील प्रत्येक गणासाठी एका विस्तार अधिका-याची प्रभारी अधिकारी म्हणून नियुक्ती करावयाची आहे. याच विस्तार अधिकारी / प्रभारी अधिका-याची नियुक्ती ग्रामसभासाठी संपर्क

अधिकारी म्हणून करावयाची आहे. त्याचप्रमाणे ग्रामसभा आणि नियोजन प्रक्रियेमध्ये गावातील महिला, युवती, युवक, आर्थिक व सामाजिक कमकुवत घटक यांना समाविष्ट करण्यासाठी प्रत्येक गणासाठी एका मुख्य सेविकेची (ए.बा.वि.से.) निवड करून त्यांचे प्रशिक्षण पूर्ण करावयाचे आहे.

४.२. या ग्रामसभेमध्ये ग्राम पंचायतीने आतापर्यंत हाती घेतलेली कामे/उपक्रम, त्यावर झालेला खर्च, शिल्लक निधी आणि ग्राम पंचायतीस पुढील चार वर्षांमध्ये वर्षनिहाय मिळणारे उत्पन्न आणि इतर निधीची सविस्तर माहिती ग्राम सभेत द्यावयाची आहे.

त्याचप्रमाणे यापूर्वी ग्राम सभेने कामे/उपक्रमांचा ठरविलेला प्राधान्यक्रम, गावाच्या गरजा, अडचणी आणि त्यावरील उपाययोजनांसह केंद्र व राज्य शासनाच्या विविध योजनांची अंमलबजावणी, महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेचे चालू व पुढील वर्षांचे नियोजन/आराखडा, या योजनांची ग्राम पंचायत विकास आराखड्यातील प्राधान्यक्रमाशी सांगड घालणेबाबतचे नियोजन ग्राम सभेत सादर करावयाचे आहे. याबाबतची जबाबदारी संबंधित सरपंच, ग्रामसेवक, संपर्क अधिकारी (विस्तार अधिकारी) व संबंधित प्रशिक्षित पर्यवेक्षिका यांचेवर सोपवावी.

४.३. केंद्र शासनाच्या दिनांक १३ ऑगस्ट, २०१८ च्या पत्रान्वये सूचित केल्याप्रमाणे ग्रामपंचायत विकास आराखडा तयार करण्यासाठी आयोजित केलेल्या ग्रामसभेमध्ये शासनाच्या विविध विभागांतर्गत त्या ग्रामपंचायतीमध्ये हाती घेतलेल्या व घेण्यात येणा-या योजनांची माहिती त्या-त्या विभागाच्या अधिकारी / कर्मचा-यांनी ग्रामसभेमध्ये उपस्थित राहून द्यावयाची आहे. संबंधित ग्राम पंचायतीच्या कार्यक्षेत्रामध्ये ७३ व्या घटना दुरुस्तीच्या अनुषंगाने पंचायतराज संस्थांकडे हस्तांतरीत २९ विषयांची अंमलबजावणी करण्यात येत असलेल्या केंद्र / राज्य शासनाच्या योजनांशी संबंधित विभागाच्या अधिकारी/ कर्मचारी यांनी उपस्थित रहावयाचे आहे. शासनाच्या विविध योजना ग्राम स्तरावर राबवीत असलेल्या व संदर्भ क्र. ४ च्या शासन निर्णयामध्ये नमुद केल्याप्रमाणे राज्य व जिल्हा परिषदेच्या सर्व विभागांच्या अधिकारी/कर्मचा-यांनी सदरच्या ग्राम सभेमध्ये उपस्थित रहावयाचे असून, संबंधितांना तशा लेखी सूचना मुख्य कार्यकारी अधिकारी यांनी द्याव्यात.

यासाठी मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद यांनी राज्य व जि.प. च्या संबंधित विभागांच्या जिल्हास्तरावरील अधिका-यांची बैठक घेवून आवश्यक तो समन्वय साधावा तसेच जिल्हास्तरावरील या सर्व अधिका-यांनी ग्राम सभेस उपस्थित राहण्याबाबत त्या त्या विभागाच्या ग्राम स्तरीय वा इतर अधिका-यांना उपस्थित राहण्याबाबत लेखी सूचना देणेबाबत सूचीत करावे. अशाच स्वरूपाची तालुकास्तरीय अधिकायांची बैठक गट विकास अधिकारी यांनी घेऊन सर्व संबंधित अधिका-यांना ग्रामसभांचे वेळापत्रक व त्यांनी ग्रामसभेमध्ये सादर करावयाच्या माहितीचा नमुना उपलब्ध करून द्यावयाचा आहे.

४.४. या सर्व राज्य व जि.प. विभागाच्या अधिकारी/कर्मचा-यांनी ग्राम सभेमध्ये उपस्थित राहून संबंधित ग्राम पंचायती विषयी प्रामुख्याने खालील बाबींची माहिती देवून, त्याविषयी ग्राम सभेमध्ये चर्चा घडवून आणावयाची आहे. त्यानुसार संबंधितांना माहितीचा नमुना व लेखी सूचना द्याव्यात. यासाठी जिल्हास्तरावरील राज्य शासनाच्या व जिल्हापरिषदेच्या सर्व खातेप्रमुखांच्या प्रशिक्षण कार्यक्रमांमध्येही आवश्यक त्या सूचना द्याव्यात.

१. ग्राम पंचायतीमध्ये त्यांच्या विभागामार्फत चालू वर्षी हाती घेतलेल्या योजना/उपक्रमांची माहिती. यामध्ये योजने अंतर्गत मंजूरी असलेल्या भौतिक व आर्थिक बाबींसह योजना/उपक्रमांच्या सद्यस्थितीचा समावेश असावा.

२. विभागामार्फत राबविण्यात येणा-या इतर योजना/उपक्रम.

३. ग्राम पंचायतमध्ये राब वित्त असलेल्या योजनांची सद्यस्थिती, उपलब्ध निधी व त्यामधील अडचणी/त्रुटी

४. योजनांच्या अंमलबजावणी मध्ये लोकांचा सहभाग / सहकार्य

५. योजना/उपक्रमांच्या यशस्वी अंमलबजावणी व पारदर्शकतेसाठी आवश्यक असणारा लोकसहभाग, ग्राम स्तरावरील प्रसिध्दी आणि योजनेच्या अपेक्षित ध्येय साध्यासाठी ग्राम पंचायतीकडून आवश्यक असलेला भौतिक व आर्थिक सहभाग

४.५. ग्राम सभेमध्ये कार्यक्षेत्रातील सर्व घटकांनी उपस्थित राहून चर्चेमध्ये सक्रीय सहभाग घेणेसाठी ग्राम पंचायतीने ग्रामसभेच्या दिनांकापूर्वी पुरेशा कालावधीसाठी ग्रामसभेची प्रसिध्दी गावाच्या सर्व वाड्या, वस्त्या येथे करावी. गट विकास अधिकारी यांनी या ग्रामसभांचे ग्राम पंचायत निहाय वेळापत्रक तयार करावयाचे असून त्यास स्थानिक रित्या प्रसिध्दी द्यावयाची आहे.

४.६ ग्राम सभेचे कामकाज पारदर्शकपणे होऊन, ग्रामस्थांनी सक्रीय सहभाग घेण्याच्या दृष्टीने त्यांना ग्राम पंचायती मार्फत राबविण्यात येणा-या योजना/उपक्रमांची सविस्तर माहिती होणेसाठी ग्राम पंचायतीने चालू वर्षी हाती घेतलेल्या सर्व योजना/उपक्रमांची नावे, अंदाजपत्रकीय रक्कम, झालेला खर्च, उपक्रमाची सद्यस्थिती इ. माहिती दर्शविणारे फलक गावामध्ये प्रमुख ठिकाणी लावावेत.

४.७. ग्राम सभांचे वेळापत्रक

आमचं गाव, आमचा विकास उपक्रमा विषयी शासन निर्णय दि. ०४ नोव्हेंबर, २०१५ अन्वये निश्चित केल्याप्रमाणे पुढील वर्षाचा ग्राम पंचायत विकास आराखडा ०२ ऑक्टोबरच्या ग्रामसभेमध्ये अंतिम करावयाचा आहे, तथापि सन २०२०-२१ या वर्षाचा ग्राम पंचायत विकास आराखडा व पंचवार्षिक ग्राम पंचायत विकास आराखडा निश्चित करण्यासाठी या शासन निर्णयामधील सर्व बाबी विचारात घेवून विविध विभागांच्या ग्रामस्तरीय अधिकारी / कर्मचा-यांना उपस्थित रहाता यावे या दृष्टीने सदरच्या ग्राम सभा दि. ०२ ऑक्टोबर २०२० ते ३१ डिसेंबर, २०२० या तीन महिन्यांच्या कालावधीत आयोजित करावयाच्या आहेत. प्रत्येक तालुक्याच्या गट

विकास अधिका-यांनी तालुक्यातील सर्व ग्राम पंचायतीच्या ग्राम सभांचे वेळापत्रक निश्चित करून त्यास आवश्यक ती प्रसिध्दी द्यावी.

४.८. संपर्क अधिकारी

गट विकास अधिकारी यांनी त्यांच्या तालुक्यातील ग्राम पंचायतींच्या ग्राम सभांचे नियोजन करतांना प्रत्येक ग्राम पंचायतीच्या ग्राम सभेसाठी तालुकास्तरावरील विस्तार अधिकारी/कर्मचा-याची संपर्क अधिकारी म्हणून नियुक्ती करावयाची आहे. अशी नियुक्ती करतांना प्रत्येक पंचायत समिती मतदार संघासाठी प्रशिक्षित केलेल्या प्रभारी अधिका-याची नियुक्ती करावी. गट विकास अधिकारी यांनी नियुक्त केलेल्या संपर्क अधिका-यांची एकत्रित बैठक घेवून ग्राम सभा पारदर्शक, प्रभावी व यशस्वीपणे पार पाडण्याच्या दृष्टीने त्यांच्या वरील जबाबदारी अवगत करावी. यामध्ये प्रामुख्याने ग्राम पंचायतीने लावलेले माहितीफलक, ग्रामसभेची प्रसिध्दी, ग्राम पंचायतीने राबविल्या योजना/उपक्रमांची माहिती, ग्राम पंचायतीस ग्राम पंचायत विकास आराखड्यासाठी उपलब्ध होणारा निधी, ग्राम सभेसाठी जिल्हा परिषद व राज्य शासनाच्या विविध विभागाकडील अधिकारी/कर्मचा-यांच्या उपस्थितीसाठी करावयाचा पाठपुरावा, सभेची जागा व व्यवस्था इ. बाबींचा समावेश असावा.

५. महिला सभा, मागासवर्गीय व वंचित घटकांची सभा व बालसभा

ग्रामपंचायतीने मुख्य ग्रामसभेच्या शक्यतो आदल्या दिवशी किंवा दोन दिवस अगोदर महिला सभा, मागासवर्गीय व वंचित घटकांची सभा व बालसभा अशा तीन सभा आयोजित करावयाच्या आहेत. या सभांची जबाबदारी प्रत्येक गणासाठी नियुक्त केलेल्या व प्रशिक्षण पूर्ण केलेल्या पर्यवेक्षिका (ए.बा.वि.से.) व विस्तार अधिकारी (प्रभारी अधिकारी/संपर्क अधिकारी) यांचेवर संयुक्तपणे सोपवावी. यासाठी अंगणवाडी सेविका, मदतनीस, स्वयंसहाय्यता गट व मुख्याध्यापक यांचा सहभाग घ्यावा. या तिन्ही सभामधील चर्चा व शिफारशी याबाबत ग्रामपंचायतीने आराखडा निश्चित करण्यासाठी आयोजित केलेल्या ग्रामसभेमध्ये चर्चा घडवून आणणे ग्रामपंचायतीवर बंधनकारक राहिल.

५.१. महिला सभा -

ग्रामपंचायत, स्वयंसहाय्यता गट / संघ, महिला व लिंगसमभाव (Gender) यांचे एकात्मिकरणासाठी ग्रामपंचायत व स्वयंसहाय्यता गट / संघ यांच्या भूमिका एकमेकांशी पूरक असणे गरजेचे आहे. स्वयंसहाय्यता गट / संघाच्या माध्यमातून गावातील गरीब व वंचित घटकांना त्यांचे अधिकार व हक्काची माहिती, त्यांची मागणी व ते प्राप्त करून घेण्याची संधी याबाबत सक्षम करून या घटकांचा समावेश स्थानिक विकासाच्या प्रक्रियेमध्ये करणे आवश्यक आहे. महिला ग्रामसभेमध्ये प्रामुख्याने खालील बाबींवर चर्चा घडवून आणावी.

१. ग्रामपंचायत विकास आराखडा.

२. राष्ट्रीय ग्रामीण जीवनोन्नती अभियानांतर्गत स्वयंसहाय्यता गटांनी लोकसहभागीय प्रक्रियेत तयार केलेल्या सूक्ष्म पत आराखडा (Micro Credit Plans).

३. ग्रामपंचायतीमार्फत राबविण्यात येणा-या विविध स्वरूपाच्या योजना / उपक्रम / कार्यक्रमांच्या समुदाय आधारीत सनियंत्रणामध्ये, ग्रामपंचायतीमार्फत देण्यात येणा-या विविध सेवांची जबाबदारीमध्ये स्वयंसहाय्यता गट / संघाचा सहभाग/समावेश करणेबाबत चर्चा
४. . ग्रामपंचायत विकास आराखडा तयार करताना वातावरण निर्मिती, जाणीवजागृती व क्षमता बांधणीसाठी स्वयंसहाय्यता गट / संघ व महिलांचा सहभाग आणि ग्रामपंचायत विकास आराखड्याचे अंदाजपत्रक, नियोजन, अंमलबजावणी व सनियंत्रणामध्ये महिलांचा स्वयंप्रेरणेने व अर्थपूर्णरित्या सहभाग निश्चित करावा.
५. महिला, बालके व स्वयंसहाय्यता गट यांच्या समस्या, अडचणी व त्या सोडवण्यासाठी ग्रामपंचायत विकास आराखड्यामध्ये समाविष्ट करावयाच्या उपाययोजना याबाबत विचारविनिमय करणे.
- ५.२. गावातील मागासवर्गीय व वंचित घटकांची सभा -
ग्रामपंचायतीने गावातील वंचित घटक, विधवा व परित्यक्ता महिला, अपंग,शेतमजूर व मागासवर्गीय घटकांची एकत्रित सभा घ्यावी. या सभेमध्ये त्यांच्या गरजा, समस्या, अडचणी व त्यावरील उपाययोजना तसेच गावाच्या विकासाबाबतच्या भूमिका याबाबत चर्चा घडवून आणावी.
- ५.३. बालसभा
१. ग्रामपंचायत विकास आराखडा ग्रामसभेमध्ये चर्चा करून निश्चित करण्यात येत असल्याने व ग्रामसभेसाठी १८ वर्षे पूर्ण झालेल्या व मतदार यादीत नाव असलेल्या व्यक्तीस सहभागी होता येत असल्याने, १८ वर्षाखालील बालकांना या ग्रामसभेमध्ये सहभाग घेता येत नाही. त्यासाठी ग्रामपंचायत विकास आराखडा तयार करताना ग्रामपंचायतीने प्राथमिक शाळेत जाणा-या विद्यार्थ्यांपासून ते १८ वर्षे वयापर्यंतच्या बालकांसाठी सरपंच यांच्या अध्यक्षतेखाली स्वतंत्र बालसभा आयोजित करावी. या बालसभेमध्ये प्राथमिक शाळेच्या सहाय्याने प्राथमिक शाळेतील सर्व विद्यार्थी व गावातील हायस्कूल, कॉलेजमध्ये जाणारे आणि १८ वर्षे वयापर्यंतच्या सर्व मुले / मुलींचा समावेश असावा. या सभेमध्ये गावातील ० ते १८ वयोगटातील बालकांच्या गरजा, आवश्यकता, मागण्या, शिक्षण, आरोग्य, स्वच्छ पिण्याचे पाणी, विविध स्वरूपाचे दाखले इ. बालकांविषयीच्या सर्व मुद्द्यांवर चर्चा करावी.
२. बालविवाह, बालमजूर, बाल शोषण यासारख्या बालकांच्या पिळवणूकीच्या बाबी व बाल हिंसा यापासून संरक्षण करण्याबाबत उपाययोजना.
३. पूर्वप्राथमिक शिक्षणाच्या सुविधा व त्यानंतर पुढील शिक्षणाची व्यवस्था
४. गावातील ० ते १८ वर्षे वयोगटातील बालके व गरोदर महिलांच्या पोषणाबाबत मुल्यमापन करून आवश्यक ती उपाययोजना.
६. ग्रामपंचायत विकास आराखडा - प्राधान्यक्रम ठरविणे

वार्षिक ग्रामपंचायत विकास आराखडे निश्चित करताना गावातील विविध घटकांच्या गरजा, समस्या, अडचणी, त्यावरील उपाययोजना, गावाचा सर्वांगीण विकास या सर्व बाबी विचारात घेवून ग्रामसभेमध्ये चर्चा करून उपलब्ध होणा-या निधीच्या प्रमाणात आराखडा अंतीम करण्यासाठी कामे/उपक्रम/कार्यक्रमांचा प्राधान्यक्रम ग्रामसभेत ठरविण्यात यावा. कामे/उपक्रम/कार्यक्रमांचा प्राधान्यक्रम ठरविताना खालील प्रमुख बाबी विचारात घ्याव्यात.

६.१. ग्रामपंचायतीने ग्राम पंचायत विकास आराखड्यांतर्गत गेल्या तीन वर्षांमध्ये केलेले ग्रामपंचायत विकास आराखडे, प्रत्यक्षात प्राप्त निधी, हाती घेतलेली कामे, पूर्ण कामे, अपूर्ण कामे, झालेला खर्च व शिल्लक निधी याची माहिती त्याचप्रमाणे पुढील चार वर्षांत वर्षनिहाय ग्रामपंचायतीस उपलब्ध होणारा अपेक्षित निधी इ. माहिती ग्रामसभेसमोर ठेवून चर्चा करावी.

६.२. ग्रामसभेमध्ये राज्य व जिल्हा परिषदेच्या विविध विभागाच्या अधिकारी/कर्मचा-यांनी सादर केलेली माहिती विचारात घ्यावी.

६.३. मिशन अंत्योदय अंतर्गत सर्वेक्षणातील माहिती व स्वयंसहाय्यता गटांमार्फत तयार करण्यात आलेला दारिद्र्य निर्मुलन सुक्ष्म पत आराखडा, विविध सर्वेक्षणातील गावाशी संबंधित माहिती (उदा. शिक्षण, आरोग्य, पशुसंवर्धन इ. विभागांकडील सर्वेक्षण) बाबत चर्चा करावी.

६.४. ग्रामपंचायतीने सर्वसाधारण ग्रामसभेच्या आदल्या दिवशी घेतलेल्या महिलासभा, मागासवर्गीय व वंचित घटकांची सभा व बालसभा यामध्ये झालेली चर्चा व सभेतील निष्कर्ष ग्रामसभेसमोर ठेवून त्यावर चर्चा करावी.

६.५. ग्रामपंचायतीच्या कार्यक्षेत्रातील सर्व प्राथमिक शाळा व अंगणवाड्यांच्या कामकाजाच्या अहवालाबाबत ग्रामसभेत चर्चा करावी.

६.६. आमचं गाव, आमचा विकास शासन निर्णय जीपीडीपी-२०१५/ प्र.क्र.३८/ पं.रा-६, ग्राम विकास विभाग, दि. ०४ नोव्हेंबर, २०१५ मधील मुद्दा क्र. ६.१.२ मध्ये नमुद सर्व बाबी विचारात घ्याव्यात. त्याचप्रमाणे आराखडा अंतीम करताना महिला व बालकल्याण १०%, अनुसूचित जाती जमातीच्या कल्याणासाठी लोकसंख्येच्या प्रमाणात आणि आरोग्य, शिक्षण, उपजिवीका (Livelihood) २५% याप्रमाणात किमान तरतूद शासनाकडील पत्र जा.क्र.जीपीडीपी २०१५/प्र.क्र.३८/पं.रा.६ दि.०८ जून, २०१६ मध्ये नमूद केल्या प्रमाणे विभाग निहाय टक्केवारीची तरतूद लागू राहिल. संदर्भ क्र. ६ च्या पत्राद्वारे कळविल्यानुसार पंधराव्या वित्त आयोगाच्या ५०% बंधीत निधाचे नियोजन करताना हाती घ्यावयाची कामे आणि या परिच्छेदात वर नमूद केलेले घटक / बाबींवरील खर्च यांची आपापसात व परस्पर सांगड घालावी.

६.७. शासन निर्णय क्रमांक: जीपीडीपी २०१७/प्र.क्र.५१/पं.रा.६, ग्राम विकास विभाग, दिनांक ०२ फेब्रुवारी, २०१८ मधील मुद्दा क्रमांक १ मध्ये नमूद खालील बाबी विचारात घ्याव्यात.

अ) सन २०२०-२१ च्या ग्रामपंचायत विकास आराखड्यामधील अपूर्ण कामे, त्या-त्या निधीतून पूर्ण करण्यासाठी प्रथम पुरेशा प्रमाणात तरतूद करावी.

ब) ग्रामपंचायत हद्दीतील ग्रामपंचायतीच्या मालकीच्या आणि जिल्हा परिषदेच्या मालकीच्या तथापि गावासाठी वापरात असलेल्या सर्व शाळा, अंगणवाड्या इमारतींची दुरुस्ती व देखभालीसाठी पुरेशी तरतूद करावी. यामध्ये ग्रामपंचायत, प्राथमिक शाळा, अंगणवाडी इमारती, स्वच्छतागृहे यांचा समावेश असावा.

क) वरील दोन्ही मुद्द्यांनुसार पुरेशी तरतूद केल्यानंतर उरलेल्या निधीचे नियोजन प्राधान्यक्रमानुसार आराखड्यातील नविन कामासाठी/उपक्रमासाठी करण्यात यावे.

ड) वार्षिक आराखडा अंतीम करताना एकूण आराखड्याच्या १०% पेक्षा जास्त निधी वैयक्तिक लाभाच्या उपक्रमांवर करू नये.

६.८. शासन निर्णय क्रमांक: जीपीडीपी २०१८/प्र.क्र.५१/पं.रा.६, ग्राम विकास विभाग, दिनांक ०६ सप्टेंबर, २०१८ मधील मुद्दा क्र. ५ मध्ये नमुद केल्याप्रमाणे दारिद्र्य निर्मुलन, मानव विकास, सामाजिक विकास, आर्थिक विकास, पर्यावरणीय व वातावरण विषयक विकास, सार्वजनिक सेवा, सुप्रशासन, कौशल्यवृद्धी, शाश्वत विकासाची ध्येये, स्वच्छता, सांडपाणी व घनकचरा व्यवस्थापन इ. बाबींचा एकात्मिक विचार करावा.

६.९. शासन पत्र क्रमांक: जीपीडीपी २०२०/प्र.क्र.३९/पं.रा.६, ग्राम विकास विभाग, दिनांक १९ मे, २०२० मधील मुद्दा क्रमांक ६ मध्ये नमुद केल्याप्रमाणे जल जीवन मिशन अंतर्गत कामेही विचारात घ्यावीत.

७. महत्वाकांक्षी जिल्हे (Aspirational Districts)

मा.पंतप्रधान यांनी दिनांक ९ ऑगस्ट, २०१७ रोजी, निती आयोगामार्फत निश्चित केलेल्या देशातील ११५ जिल्ह्यांमध्ये केंद्र व राज्य शासनाच्या विविध उपक्रम / योजनांचे अभिसरण (Convergence) करून केंद्र शासन व राज्य शासनाचे अधिकारी यांच्या संयुक्त प्रयत्नाने (Collaboration) आणि जिल्ह्या-जिल्ह्यामधील स्पर्धा (Competition) यामधून जिल्ह्यातील बलस्थाने आणि कमजोरीची क्षेत्रे विचारात घेवून जिल्ह्याचा सर्वांगीण विकास साधणेबाबत महत्वाकांक्षी जिल्हे (Aspirational Districts) हा कार्यक्रम जाहीर केला आहे. या कार्यक्रमांतर्गत ४९ प्रमुख कामगिरी निर्देशके (Key Performance Indicators) निश्चित केलेले आहेत.

या ११५ महत्वाकांक्षी जिल्ह्यांमध्ये (Aspirational Districts) महाराष्ट्रातील नंदूरबार, उस्मानाबाद, वाशिम व गडचिरोली या चार जिल्ह्यांचा समावेश करण्यात आलेला आहे. या चार जिल्ह्यांमध्ये ग्रामपंचायत विकास आराखडा तयार करताना महत्वाकांक्षी जिल्हे (Aspirational Districts) कार्यक्रमांतर्गत निश्चित केलेली प्रमुख कामगिरी निर्देशके (Key Performance Indicators) विचारात घ्यावयाची आहेत.

८. मिशन अंत्योदय

मिशन अंत्योदय हे जीवन आणि जीवनमान यांचे रूपांतर मोजण्यायोग्य दृष्य परिणामामध्ये करण्यासाठी अभिसरण व उत्तरदायित्वाचा ढाचा आहे. (Mission Antyodaya is an Accountability & Convergence Framework for transforming lives and livelihood on

measurable outcomes). यामध्ये राज्यातील सर्व जिल्हे व ग्रामपंचायतींचा समावेश करण्यात आलेला आहे. मिशन अंत्योदय बाबत सविस्तर तपशिल <https://missionanttyodaya.nic.in> या वेबसाईटवर उपलब्ध आहे. ग्रामपंचायत विकास आराखडा तयार करताना केंद्र व राज्य शासनाच्या विविध विभागाच्या योजना / उपक्रम / कार्यक्रमांचे अभिसरण करून त्याअन्वये ग्रामीण भागातील जीवन व जीवनमान उंचावण्यासाठी आवश्यक त्या बाबीं विचारात घ्याव्यात. महाराष्ट्र राज्य ग्रामीण जिवनोन्नती अभियान (MSRLM), नवी मुंबई यांचे मार्फत मिशन अंत्योदय अंतर्गत पायाभूत सर्वेक्षण, ग्रामपंचायतनिहाय Facilitator च्या नियुक्त्या व Facilitator चे प्रशिक्षण घेण्यात येईल. Facilitator मार्फत बेसलाईन सर्वे पूर्ण करून (MA Mobile App), data upload करून Poverty Reduction Plan तयार करून ग्रामसभेत सादर करावयाचा आहे.

९. ग्राम सामाजिक परिवर्तन मोहिमेअंतर्गत (VSTF) राज्य शासनाने निवडलेल्या गावांसाठी तयार करण्यात आलेला आराखडा, ग्राम पंचायत विकास आराखडा तयार करतांना विचारात घ्यावा.

१०. मॉडेल ग्रामपंचायत क्लस्टर - केंद्र शासनाच्या सूचनेनुसार राज्यातील अहमदनगर, अमरावती, चंद्रपूर, ठाणे, जळगाव, गडचिरोली, नाशिक, पुणे, धुळे, कोल्हापूर व नांदेड या अकरा जिल्ह्यातील प्रत्येकी एक क्लस्टर निवड करण्यात आलेला आहे. या क्लस्टर मध्ये निवड केलेल्या ग्रामपंचायतींसाठी (प्रत्येक क्लस्टर मधुन कमाल ५ ग्रामपंचायती) नॅशनल इन्स्टीट्यूट ऑफ रुरल डेव्हलपमेंट अँड पंचायत राज (NIRDPR), हैद्राबाद यांचेमार्फत स्वतंत्रपणे अतिरिक्त प्रशिक्षण देण्यात येणार आहे. या ग्रामपंचायतीमध्ये ग्रामपंचायत विकास आराखडे तयार करण्याची प्रक्रिया, सर्व घटकांचा सक्रिय सहभाग, केंद्र व राज्य शासनाच्या विविध योजना, उपक्रम, मोहिमा यांची सांगड घालणे इ. बाबत सविस्तर प्रशिक्षण देऊन या ग्रामपंचायतींचे आराखडे हे मॉडेल आराखडे तयार करावयाचे असून या ग्रामपंचायती आदर्श ग्रामपंचायती करावयाच्या आहेत. या आदर्श ग्रामपंचायती जिल्ह्यातील इतर ग्रामपंचायतींना मार्गदर्शक ठरतील.

११. पेसा क्षेत्रातील ग्रामपंचायतींचा ग्रामपंचायत विकास आराखडा :

पेसा क्षेत्रातील ग्रामपंचायतींचा पंचवार्षिक व वार्षिक ग्रामपंचायत विकास आराखडा तयार करण्यासाठी शासन निर्णय क्र.४ नुसार कार्यवाही करावयाची आहे. पेसा क्षेत्रातील प्रत्येक गावासाठी स्वतंत्र महिला सभा, मागासवर्गीय व वंचित घटकांची सभा व बालसभा आणि सर्वसाधारण ग्रामसभा घ्यावयाच्या आहेत. प्रत्येक पेसा गावाच्या ग्रामसभेने आराखडा तयार करावयाचा असून, ग्रामपंचायत क्षेत्रातील सर्व गावांचे आराखडे एकत्र करून ग्रामपंचायतीने एकत्रीत पंचवार्षिक व वार्षिक ग्रामपंचायत विकास आराखडा तयार करावयाचा आहे.

१२. लोकसहभागातून विना-निधी / कमी खर्चाची विकासकामे / उपक्रम ग्रामपंचायत विकास आराखड्यामध्ये विविध योजना अंतर्गत उपलब्ध होणा-या निधी व्यतिरिक्त लोकसहभागातून लोकांची गरज व निकड विचारात घेवून हाती घेण्यात येणा-या विविध स्वरूपाच्या उपक्रमांचा समावेश स्वतंत्रपणे करावयाचा आहे. यामध्ये उदाहरणादाखल खालील उपक्रम घेता येतील.

१. १०० टक्के लसीकरण
२. स्वच्छ व कचरा विरहीत ग्रामपंचायत बाबत जाणीव जागृती
३. शाळा व अंगणवाडीमध्ये १०० टक्के पट नोंदणी व उपस्थिती
४. गावातील सर्व क्षेत्र पिकाखाली आणणे.
५. शोषखड्ड्यांचा व परसबागांचा वापर करून गावातील सांडपाण्याचे व्यवस्थापन करणे.
६. स्वच्छतागृह व शौचालयांच्या वापराबाबत जाणीव जागृती.
७. कुपोषण मुक्त गाव
८. बालमजुर मुक्त गाव
९. तंटामुक्त गाव, व्यसनमुक्त गाव, प्लास्टिकमुक्त गाव इ.

या उदाहरणादाखल दिलेल्या उपक्रमासाठी निधीची गरज नाही व हे आवश्यक उपक्रम असल्याने यांचा समावेश आराखड्यामध्ये करणेबाबत यापूर्वीही सूचना दिलेल्या आहेत. मात्र त्याप्रमाणे कार्यवाही अभावानेच होत असल्याचे दिसून आले आहे, ही बाब खचितच योग्य नाही. सन २०२१-२२ वर्षाच्या व त्यापुढील वर्षाच्या आराखड्यात यापैकी किमान काही बाबींचा आराखड्यात उल्लेख करून पुढे त्याची अंमलबजावणी करणे आवश्यक आहे

१३. प्रशासकीय व तांत्रिक मान्यता

आमचं गाव, आमचा विकास उपक्रमांतर्गत शासन निर्णय क्रमांक:जीपीडीपी-२०१५/प्र.क्र.३८/पं.रा.६, दिनांक ४ नोव्हेंबर, २०१५ नुसार ग्रामसभेने प्रारूप ग्रामपंचायत विकास आराखडा मंजूर केल्यानंतर, ग्रामपंचायतीने आराखड्यातील प्रत्येक उपक्रमाचा प्रकल्प अहवाल तयार करावयाचा आहे. (राज्य प्रकल्प संचालक यांचेकडील पत्र क्र. राग्रास्वअ/प्रशि/४०६/२०१७-१८, दि. २२ जानेवारी, २०१८ अन्वये विहित केलेल्या नमुन्यात) या सर्व उपक्रमांच्या प्रकल्प अहवालासह ग्रामपंचायत विकास आराखडा तालुकास्तरीय तांत्रिक छाननी समितीकडे सादर करावयाचा आहे. तालुकास्तरीय तांत्रिक छाननी समितीने शासन निर्णयात नमुद केल्याप्रमाणे आराखड्यातील सर्व उपक्रमांची तालुकास्तरीय संबंधीत तांत्रिक अधिका-यामार्फत तांत्रिकदृष्ट्या छाननी व तपासणी करून आराखडा तांत्रिकदृष्ट्या व आर्थिक निकषानुसार योग्य असल्यास त्यास तांत्रिक समिती मान्यता देईल.

तालुकास्तरीय तांत्रिक छाननी समितीकडून आराखडा योग्य असल्याचे कळविल्यानंतर ग्रामपंचायत आराखड्यातील प्रत्येक उपक्रमाचे अंदाजपत्रक तयार करेल. आराखड्यातील बांधकाम, पाणी पुरवठा व लघुसिंचन विभागाकडील कामांच्या बाबतीत ग्रामपंचायत संबंधीत

विभागाच्या सक्षम प्राधिका-याची तांत्रिक मंजूरी घेईल. इतर उपक्रमांच्या बाबतीत तालुकास्तरीय तांत्रिक छाननी समितीने तांत्रिक व आर्थिक दृष्ट्या योग्य असलेल्या उपक्रमांचे ग्रामपंचायत सविस्तर खर्चाचे अंदाजपत्रक तयार करून प्रत्येक उपक्रमास स्वतंत्रपणे ग्रामपंचायतीची तांत्रिक व प्रशासकीय मान्यता घेईल व त्यानंतर उपक्रमाची अंमलबजावणी करेल.

१४. क्षमता बांधणी व प्रशिक्षण

ग्रामपंचायत विकास आराखडा (पंचवार्षिक व वार्षिक) तयार करताना ग्रामपंचायत कार्यक्षेत्रातील सर्व घटकांचा सक्रिय सहभाग मिळवून त्यांच्या गरजा / निकड विचारात घेण्याच्या दृष्टीकोनातून ग्रामपंचायत स्तरावर या घटकांना आराखड्याविषयीची प्रक्रिया, माहिती, आकडेवारी आणि शाश्वत विकासाची ध्येये (SDG) अवगत करून त्यांचे हक्क व जबाबदा-या याविषयीची जाणीव निर्माण करावयाची आहे. यासाठी प्रशिक्षित संपर्क अधिकारी तथा प्रभारी अधिकारी, प्रशिक्षित पर्यवेक्षिका, सबकी योजना सबका विकास या मोहीमे अंतर्गत प्रत्येक ग्रामपंचायतीसाठी नियुक्त केलेल्या Facilitator, आणि जिल्हा परिषद व राज्य शासनाच्या विविध विभागांच्या अधिकारी / कर्मचा-यांमार्फत ग्रामसभेत त्यांच्या विभागाची सर्व माहिती द्यावयाची आहे.

यासाठी खालीलप्रमाणे मोठ्या प्रमाणात क्षमता बांधणी व प्रशिक्षणाचे कार्यक्रम हाती घ्यावयाचे आहेत.

१. राज्य ग्रामीण विकास संस्था, यशदा, पुणे यांचेमार्फत प्रत्येक जिल्ह्यासाठी चार प्रवीण प्रशिक्षक प्रशिक्षित करण्यात येतील. त्याचप्रमाणे प्रत्येक जिल्हा परिषदेच्या दोन उप मुख्य कार्यकारी अधिका-यांना (ग्रा.पं. व म.बा.क.) व उपायुक्त (विकास) यांना राज्य ग्रामीण विकास संस्था, यशदा, पुणे यांचेमार्फत प्रशिक्षण देण्यात येईल.

२. या प्रशिक्षित चार प्रवीण प्रशिक्षक आणि दोन उप मुख्य कार्यकारी अधिका-यांनी खालील प्रशिक्षण/ कार्यशाळा पूर्ण करावयाच्या आहेत व उपायुक्त (विकास) हे याबाबतचे सनियंत्रण करतील .

अ) जिल्हा स्तरीय प्रशिक्षण/ कार्यशाळा १. गणनिहाय नियुक्त केलेले सर्व प्रभारी अधिकारी व पर्यवेक्षिका (ए.बा.वि.से.) यांचे दोन दिवसांचे प्रशिक्षण.

१. गणनिहाय नियुक्त केलेले सर्व प्रभारी अधिकारी व पर्यवेक्षिका (ए.बा.वि.से.) यांचे दोन दिवसांचे प्रशिक्षण.

२. सर्व जि.प. सदस्य

३. जि.प. चे सर्व खातेप्रमुख, सर्व गट विकास अधिकारी आणि जिल्ह्यातील प्रमुख शैक्षणिक व समाजिक संस्थांचे प्रतिनिधी

४. जिल्हा स्तरावरील विविध खात्यांचे राज्य शासनाचे सर्व अधिकारी (Line Dept.)

५. गट स्तरीय तांत्रिक छाननी समितीचे सर्व सदस्य

ब) गट स्तरीय प्रशिक्षण/ कार्यशाळा

१. तालुक्यातील सर्व ग्रामपंचायतींचे सरपंच व ग्रामसेवक यांचे दोन दिवसांचे प्रशिक्षण
२. सर्व पंचायत समिती सदस्य, पं. स. स्तरावरील सर्व खातेप्रमुख, तालुका स्तरावरील विविध खात्यांचे राज्य शासनाचे सर्व अधिकारी (Line Dept.), सर्व विस्तार अधिकारी, पर्यवेक्षिका आणि तालुक्यातील प्रमुख शैक्षणिक व समाजिक संस्थांचे प्रतिनिधी यांची एकदिवशीय कार्यशाळा.

क) गण स्तरीय कार्यशाळा

गण स्तरावर खालील दोन प्रकारच्या कार्यशाळा घ्यावयाच्या आहेत. या कार्यशाळांची जबाबदारी गणनिहाय नियुक्त केलेल्या प्रशिक्षित विस्तार अधिकारी (प्रभारी अधिकारी) व प्रशिक्षित पर्यवेक्षिका यांचेवर सोपवावी. यासाठी आवश्यकतेनुसार गट विकास अधिकारी यांनी जिल्हा स्तरीय प्रवीण प्रशिक्षक व इतर तालुकास्तरीय यंत्रणेची मदत घ्यावी

१ गणातील सर्व ग्रामपंचायतींचे सर्व सदस्य , ग्रामस्तरीय संसाधन गटाचे सर्व सदस्य व सर्व विभागांचे (जि.प. व राज्य शासन) ग्राम स्तरावरील सर्व कर्मचारी यांची एक दिवसाची कार्यशाळा

२ गणातील सर्व ग्रामपंचायतींमधील स्वयंसहाय्यता गटांच्या ग्रामसंघाचे अध्यक्ष, सचिव व कोषाध्यक्ष, अंगणवाडी सेविका, ग्राम बाल संरक्षण समितीचे सदस्य आणि समूह संसाधन व्यक्ती (CRPs) यांची एक दिवसाची कार्यशाळा

३ या सर्व प्रशिक्षण/ कार्यशाळांचे वेळापत्रक मुख्य कार्यकारी अधिकारी यांनी गट विकास अधिका-यांच्या मार्फत निश्चित करून त्यास जिल्हा स्तरावरून प्रसिध्दी द्यावी. या सर्व कार्यशाळा ग्रामसभांचा कार्यक्रम सुरु होण्यापूर्वी पूर्ण करावयाच्या असल्यामुळे त्यानुसार प्रशिक्षण/ कार्यशाळांचे वेळापत्रक मुख्य कार्यकारी अधिकारी यांनी निश्चित करावे.

४ जिल्हा व तालुका स्तरीय प्रशिक्षण/ कार्यशाळा आयोजनाची जबाबदारी उपमुख्य कार्यकारी अधिकारी (ग्रा.पं.) यांचेवर आणि गणस्तरीय प्रशिक्षण/ कार्यशाळा आयोजनाची जबाबदारी संबंधित गट विकास अधिकारी यांचेवर सोपवावी. या सर्व प्रशिक्षण/ कार्यशाळा आयोजन/खर्चा विषयी सविस्तर मार्गदर्शक सूचना स्वतंत्रपणे निर्गमित करण्यात येत आहेत, त्यानुसार सर्व प्रशिक्षण/ कार्यशाळा विहित मुदतीत सुरळीतपणे व गुणवत्तापूर्वक पार पाडण्याची जबाबदारी मुख्य कार्यकारी अधिकारी यांचेवर सोपवण्यात येत आहे.

१५. ग्राम पंचायत विकास आराखडा वेळापत्रक

जिल्हयातील सर्व ग्राम पंचायतीचे वार्षिक आराखडे तयार करून ते ई-ग्राम स्वराज या पोर्टलवर दि. ३१ डिसेंबर, २०२० पर्यंत अपलोड करावयाचे असल्याने , त्यासाठी आवश्यक ते प्रशिक्षण व कार्यशाळा यांचे वेळापत्रक परिशिष्ट २ नुसार निश्चित करण्यात येत आहे. त्यानुसार

राज्य ग्रामीण विकास संस्था, यशदा पुणे व सर्व मुख्य कार्यकारी अधिकारी यांनी कार्यवाही करावयाची आहे.

१६. **माहिती, शिक्षण व संवाद :-**

ग्राम पंचायत विकास आराखडा तयार करण्यासाठी ग्राम पंचायत कार्यक्षेत्रातील सर्व घटकांना या विषयीची संपूर्ण माहिती मिळणे अपेक्षित आहे. त्यासाठी व सर्व घटकांचा सक्रीय सहभाग मिळण्यासाठी ग्राम पंचायत विकास आराखडा तयार करण्याच्या या शासन निर्णयामध्ये नमूद सर्व प्रक्रीयांना जिल्हास्तरावरून मुख्य कार्यकारी अधिकारी यांनी जास्तीत जास्त प्रसिध्दी द्यावी. यासाठी जिल्हा, तालुका आणि गण स्तरावर (Cluster Level) घेण्यात येणा-या कार्यशाळांचे वेळापत्रक आणि ग्राम सभांच्या वेळापत्रकास जिल्हा व तालुकास्तरावरून प्रसिध्दी द्यावी. यासाठी जिल्हा व तालुका स्तरावर प्रेस कॉन्फरंस घेणे, ठळक ठिकाणी मोठे बोर्ड/ फलक लावणे इ. उपक्रम हाती घेता येतील.

१७. केंद्र व राज्य शासनाच्या वेबसाइटवर आराखडे अपलोड करणे:-

केंद्र शासनाने विकसित केलेल्या ई-ग्राम स्वराज या वेबपोर्टलवर ग्रामसभांमार्फत अंतीम करण्यात आलेले सन २०२१-२२ या वर्षाचे ग्रामपंचायत विकास आराखडे दिनांक ३१ डिसेंबर, २०२० पर्यंत अपलोड करण्याची जबाबदारी संबंधीत ग्रामसवेक व केंद्रचालक यांचेवर सोपवावी. सर्व ग्रामपंचायतींचे ग्रामपंचायत विकास आराखडे मुदतीत अपलोड करून घेण्याची दक्षता संबंधित गट विकास अधिका-यांनी घ्यावी व त्याचा नियमित आढावा उपमुख्य कार्यकारी अधिकारी (पं) यांनी घ्यावा.

१८. **पारदर्शकता, उत्तरदायित्व व सनियंत्रण**

१८.१. ग्रामपंचायत विकास आराखडा तयार करताना गावातील सर्वांना ग्रामपंचायतीस उपलब्ध होणारा निधी, अपूर्ण कामासाठी आवश्यक निधी व प्राधान्यक्रमाने प्रस्तावित करावयाची कामे व आराखड्याविषयीची अनुषंगिक माहिती व आकडेवारी पारदर्शकपणे उपलब्ध करून देवून, जास्तीतजास्त व्यक्तींचा सहभाग प्राप्त करून घ्यावयाचा आहे. ग्रामसभेने मंजूर केलेल्या अंतीम ग्रामपंचायत विकास आराखड्याची माहिती ग्रामपंचायतीने खालील नमुन्यात ऑईल पेंटने नोटीस बोर्ड / फलक तयार करून ग्रामपंचायत इमारत किंवा गावातील मध्यवर्ती ठिकाणी दर्शनी भागावर लावावा.

ग्रामपंचायत विकास आराखडा सन २०२१-२२

ग्रामपंचायतीचे नाव : तालुका - जिल्हा -
ग्रामपंचायतीस सन २०२१-२२ मध्ये उपलब्ध होणारा एकूण निधी रूपये. -----/-

अ.क्र.	प्रकल्प / उपक्रम / कामाचे नाव	कामाचे ठिकाण	आराखड्यातील तरतूद (रूपये)	प्रकल्प / उपक्रम / काम हाती घेवून पूर्ण करण्याचा अपेक्षित कालावधी	
				पासून.	पर्यंत
अ	अपूर्ण प्रकल्प / उपक्रम / कामे.				
ब	देखभाल व दुरुस्तीची कामे				
क	नविन प्रकल्प / उपक्रम / कामे				
	एकूण				

१८.२. शासन निर्णय दिनांक ४ नोव्हेंबर, २०१५ मधील मुद्दा क्र. ७.५.१ अन्वये प्रत्येक ग्रामपंचायतीने सामाजिक लेखापरिक्षण समितीची स्थापना ग्रामसभेमार्फत करावयाची आहे. या समितीने ग्रामपंचायतीने हाती घेतलेल्या कामांचे सामाजिक लेखापरिक्षण करून त्याचा अहवाल दर तीन महिन्यांनी ग्रामपंचायत व ग्रामसभेकडे सादर करावयाचा आहे. या समितीची स्थापना करून ती कार्यान्वित करावी. या समितीचा बोर्ड / फलक ग्राम पंचायत इमारतीवर लावावा व त्याचा नियमित आढावा गट विकास अधिकारी यांनी घ्यावा.

१८.३.शासन निर्णय दिनांक ४ नोव्हेंबर, २०१५ मधील मुद्दा क्र. ७.५.२ अन्वये प्रत्येक ग्रामपंचायतीमध्ये कार्यगट स्थापन करून ग्रामपंचायत विकास आराखड्यामधील कामांची गुणवत्ता व प्रगती याची पाहणी करून अंमलबजावणीबाबतचा अहवाल ग्रामपंचायत व

ग्रामसभेकडे सादर करावयाचा आहे. त्यादृष्टीने सदर गट कार्यान्वित करावा. या कार्यगटाचा बोर्ड / फलक ग्राम पंचायत इमारतीवर लावावा.

१८.४. शासन निर्णय दिनांक ४ नोव्हेंबर, २०१५ अन्वये सूचना दिल्यानुसार जिल्हास्तरीय सनियंत्रण व कार्यकारी समितीच्या नियमित बैठका घेवून कार्यक्रमाचा आढावा घ्यावा.

१८.५. तालुकास्तरावर गट विकास अधिकारी यांनी महिन्यातून दोन वेळा ग्रामसेवकांची व तीन महिन्यातून एकदा सरपंच व ग्रामसेवक यांची एकत्रित बैठक घेवून कार्यक्रमाचा आढावा घ्यावा.

१८.६. प्रत्येक ग्रामपंचायतीच्या वार्षिक आराखड्याची नोंद तालुकास्तरावर गट विकास अधिकारी यांनी घेवून तालुक्यातील सर्व ग्रामपंचायतींचा एकत्रित अहवाल जिल्हास्तरावर दि. १५ जानेवारी, २०२१ पर्यंत सादर करावयाचा असून मुख्य कार्यकारी अधिकारी यांनी जिल्ह्यातील सर्व ग्रामपंचायतींचा ग्राम पंचायत विकास आराखड्यांचा एकत्रित अहवाल शासनास व राज्य व्यवस्थापन कक्ष (पंचायतराज), पुणे यांचेकडे दि. २५ जानेवारी, २०२१ पूर्वी सादर करावा. वार्षिक ग्रामपंचायत विकास आराखडा अहवाल नमुना परिशिष्ट १ नुसार विहित करण्यात येत आहे.

१९. "सबकी योजना सबका विकास" मोहिम

केंद्र शासनाच्या ग्राम विकास व पंचायती राज मंत्रालयाने "सबकी योजना सबका विकास" लोकसहभागातून लोकांचा ग्रामपंचायत विकास आराखडा ही मोहीम दिनांक २ ऑक्टोबर, २०२० ते ३१ जानेवारी, २०२० या कालावधीत राबविणेचे निश्चित केलेले आहे. या मोहीमे अंतर्गत राज्य शासनाचे विविध विभागांचा सहभाग, विविध विभागांमार्फत ग्रामपंचायत क्षेत्रामध्ये राबविण्यात येत असलेल्या केंद्र व राज्य शासनाच्या विकास योजनांचे अभिसरण करून सन २०२१-२२ चा ग्रामपंचायत विकास आराखडा तयार करावयाचा आहे. गतवर्षीप्रमाणे या वर्षी सदर मोहिमेची अंमलबजावणी करून ग्रामपंचायत विकास आराखडा यापूर्वी वर नमुद केल्याप्रमाणे दि. ३१ डिसेंबर, २०२० पर्यंत अंतीम करावयाचा असून केंद्र शासनाच्या वेबपोर्टलवर अपलोड करावयाचा आहे.

२०. मा. सचिव, पंचायती राज मंत्रालय, भारत सरकार, नवी दिल्ली यांच्याकडील दि. १८.०८.२०२० च्या अ.शा. पत्रात उल्लेख केल्याप्रमाणे आणि सध्याच्या कोविड -१९ च्या पार्श्वभूमीवर वरील मार्गदर्शक सूचनानुसार ग्राम पंचायत विकास आराखड्यांना ग्रामसभांमध्ये मान्यता घेताना, खालील प्रमाणे कार्यवाही करावी.

१. विविध सभा घेताना सामाजिक अंतर, सॅनिटायझेशन, मास्कचा वापर व याबाबत शासनाने वेळोवेळी दिलेल्या सूचनांचे पालन करावे

२. महिला, बालसभा आणि मागासवर्गीय व वंचित घटकांच्या सभा घेतल्यानंतर ग्राम सभेऐवजी ग्रामपंचायतीच्या मासिक विशेष सभेमध्ये ग्रामपंचायत विकास आराखडा तयार करावा. त्यासाठी या मार्गदर्शक सूचनांमध्ये वर नमुद केलेल्या व ग्रामसभेमध्ये पूर्ण करावयाच्या सर्व बाबी/

कार्यपध्दती ग्रामपंचायतीच्या मासिक सभेमध्ये पूर्ण कराव्यात व ग्रामपंचायत विकास आराखडा अंतीम करावा.

३. ज्या ग्रामपंचायतीमध्ये प्रशासक नियुक्त केलेले आहेत, तेथे प्रशासकांनी ग्रामपंचायतीच्या मासिक सभेची याविषयीची जबाबदारी पूर्ण करून ग्रामपंचायत विकास आराखडा अंतीम करावा.

४. वरील प्रमाणे अंतीम केलेले ग्रामपंचायत विकास आराखडे, ग्रामपंचायतीच्या यानंतर होणा-या ग्रामसभेमध्ये ठेवून ग्रामसभेची मंजूरी घ्यावी.

५. ग्रामपंचायत मासिक सभा किंवा प्रशासकांनी अंतीम केलेले ग्रामपंचायत विकास आराखडे केंद्र शासनाच्या वेब साइट वर अपलोड करावेत.

६. अशाप्रकारे निश्चित केलेल्या आराखड्यांना माहिती फलकांद्वारे प्रसिध्दी द्यावी.

शासन निर्णय दिनांक ४ नोव्हेंबर, २०१५, दिनांक ८ जून, २०१६, दिनांक २ फेब्रुवारी, २०१८, दिनांक ६ सप्टेंबर, २०१८ व दिनांक २९ मे, २०१९ अन्वये दिलेल्या मार्गदर्शक सूचना आणि वर नमुद केलेल्या सर्व बाबी विचारात घेवून सर्व ग्रामपंचायतींचा सन २०२१-२२ या वर्षाचा ग्रामपंचायत विकास आराखडा सोबत परिशिष्ट २ मध्ये विहित केलेल्या वेळापत्रकाप्रमाणे पूर्ण होईल याची दक्षता मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद यांनी घ्यावयाची आहे.

सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संकेतांक २०२००९०७१४५१०९२१२० असा आहे. हा आदेश डिजीटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने.

(नीला रानडे)

अवर सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रत,

१. मा.राज्यपाल महोदय यांचे सचिव, राजभवन, मलबार हिल, मुंबई
२. मा.मुख्यमंत्री यांचे प्रधान सचिव, मंत्रालय, मुंबई-३२
३. सर्व मा.मंत्री/मा.राज्यमंत्री यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई-३२.
४. मा.विरोधी पक्षनेते, विधानपरिषद/विधानसभा, महाराष्ट्र विधानमंडळ, मुंबई.
५. मुख्य सचिव यांचे वरिष्ठ स्वीय सहायक,

६. अपर मुख्य सचिव/प्रधान सचिव / सचिव (वित्त / नियोजन/ ग्राम विकास/ जलसंधारण/ महसूल/ महिला व बाल विकास/ आदिवासी विकास / सामाजिक न्याय / सार्वजनिक आरोग्य/ पाणी पुरवठा/ सार्वजनिक बांधकाम
७. सर्व सन्माननीय विधानपरिषद /विधानसभा सदस्य व संसद सदस्य महाराष्ट्र राज्य.
८. विभागीय आयुक्त (सर्व विभाग),
९. मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद (सर्व)
- १०.जिल्हाधिकारी (सर्व)
- ११.राज्य प्रकल्प संचालक, राज्य प्रकल्प व्यवस्थापक कक्ष (राष्ट्रीय ग्राम स्वराज अभियान), ए-९, शिवसागर अपार्टमेंट, मोदीबाग, गणेशखिंड रोड, शिवाजीनगर, पुणे-४११०१६
- १२.महासंचालक, माहिती व जनसंपर्क संचालनालय, मुंबई,
- १३.माहिती व तंत्रज्ञान कक्ष, ग्रामविकास विभाग, मर्झबान रोड, फोर्ट, मुंबई,
- १४.सह सचिव/ उप सचिव, ग्राम विकास विभाग (सर्व)
- १५.निवड नस्ती. (पं.रा.-६)